

ארכיונים קולוניאליים ואמנות הממשל

אן לורה סטולר

תקציר

בעת האחרונה הולכת וגוברת נטייתם של אנתרופולוגים העוסקים בלימודים פוסט-קולוניאליים לאמץ פרספקטיבה מחקרית היסטורית, ובעקבות זאת הם משתמשים יותר ויותר בארכיונים. ואולם, שימוש זה מוסיף להתמקד בניסיונות ל'דליית' מידע ולא בקריאה אתנוגרפית של הארכיון. כך, אנתרופולוגים מוסיפים להסתמך על מסמכים – הסתמכות לא שיטתית – כדי לאשש המצאות קולוניאליות, כמו פרקטיקות מסוימות, או כדי להדגיש טענות תרבותיות למיניהן. ואולם, מחקר מסוג זה מתמקד בכריית תוכנם של מסמכים שמקורם בוועדות ממשלתיות, דיווחים ושאר חומרים ארכיוניים, ורק לעתים נדירות הוא מקדיש תשומת לב למיקומם בארכיון ולצורתם הייחודית של החומרים האלה. על החוקרים לשנות את תפיסתם ולבחון ארכיונים לא רק בהיותם מקורות מידע, אלא גם בהיותם מושאי מחקר בפני עצמם. באמצעות חומרי ארכיון קולוניאליים מאיי הודו המזרחיים ההולנדיים, מאמר זה מבקש לטעון כי על חוקרים לבחון ארכיונים לא בהיותם אתרים שהם מאגרי ידע, אלא אתרים המייצרים ידע, מונומנטים של המדינה, וגם בהיותם זירות שבהן נעשית אתנוגרפיה של המדינה. שינויי תפיסה כאלה מחייבים לבחון לעומק את היותם של ארכיונים סוכנים תרבותיים של ייצור 'עובדות', של ייצור מערכות טקסונומיות בתהליכי התהוות ושל מרות המדינה. ההבנה מה מרכיב את הארכיון, איזו צורה הוא לובש ומה מסמנות (ומשקפות) מערכות המיון והאפיסטמולוגיה הפועלות בו בזמן נתון, מאפשרת לבחון מרכיבים מהותיים של פוליטיקה קולוניאלית וסמכות מדינתית. כפי שיוצג במאמר זה, הארכיון היה הטכנולוגיה העילית של המדינה

Ann Laura Stoler, 'Colonial Archives and the Art of Governance', *Archival Science* 2 (2002): 87-109 *

מערכת ג'מאעה מודה להוצאת Springer על הרשות לתרגם את המאמר לעברית. הערות המערכת מסומנות בסוגריים מרובעים.

האימפריאלית בשלהי המאה התשע-עשרה, ושימש מרחב לאגירתן של אמונות מקודדות ששיקפו את והעידו על ההקשרים בין סודיות, חוק וכוח.

גנאולוגיה היא מעשה תיעוד אפור, קפדני וסבלני. גנאולוגיה פועלת בשדה סבוך ומעורפל של גווילים, של מסמכים ששוננו, נמחקו והועתקו פעמים רבות.¹

מאמר זה עוסק בסדר הדברים הקולוניאלי [the colonial order of things] כפי שהוא משתקף בארכיון. המאמר בוחן אילו תובנות על המצב הקולוניאלי אנו עשויים להפיק מהפניית תשומת הלב לא רק לדיון בתוכנו של הארכיון הקולוניאלי, אלא גם בצורתיו הייחודיות, ולעתים אף החריגות. המאמר מתמקד בתהליך התיעוד הארכיוני, ולא בארכיונים בהיותם 'דברים' גרידא. בתוך כך המאמר אינו מתייחס לארכיונים כאל מקורות אלא כאל ניסויים אפיסטמולוגיים, ורואה בארכיונים הקולוניאליים מכלולים היוצרים חתכי רוחב של ידע שנוי במחלוקת. יתרה מזו, המאמר בוחן ארכיונים קולוניאליים בהיותם שקפים שעליהם שורטטו יחסי כוח וטכנולוגיות שליטה מורכבות. מטרתו של מאמר זה כפולה: למקם את הגישות החדשות לניתוח ארכיונים קולוניאליים במסגרת הרחבה יותר של 'המפנה ההיסטורי' שהתרחש בשני העשורים האחרונים, ולהצביע על יתרונות המחקר ההיסטורי הביקורתי בנושא המצב הקולוניאלי באמצעות הפניית תשומת לב עמוקה יותר לפוליטיקות של ידע המביאות בחשבון סוגות ארכיוניות, תרבויות של תיעוד, פיקציות של נגישות למידע ומוסכמות ארכיוניות.²

- 1 Michel Foucault, 'Nietzsche, Genealogy, History', in Daniel Bouchard (ed.), *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews by Michel Foucault* (Ithaca: Cornell University Press, 1977 [1971]), 139
- 2 Terrence J. McDonald (ed.), *The Historic Turn in the Human Sciences* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996) מאמר זה הוא גרסה מתומצתת של הפרק הראשון מספרי הבא *Along The Archival Grain* (Princeton: Princeton University Press) [הספר יצא לאור ב-2009]. חלקים מהמאמר מתבססים על הרצאה שניתנה ב-1996 במסגרת סדרת הרצאות הנרי מורגן באוניברסיטת רוצ'סטר, ושמה היה 'אתנוגרפיה בארכיונים: תזוזות לאורך המפנה ההיסטורי'. גרסה שונה של המאמר תופיע באסופת המאמרים בעריכתה של קרוליין המילטון [Carolyn Hamilton] שתראה אור בשם *Refiguring the Archive* [ספר זה ראה אור ב-2002].

ספקנות אפיסטמולוגית, ארכיונים ו'המפנה ההיסטורי'

כארבעה עשורים לאחר שהאנתרופולוג החברתי הבריטי א"א אוונס-פריצ'רד [E. E. Evans-Pritchard] הזהיר לשווא כי מדע האנתרופולוגיה ייאלץ לבחור בין 'להיות היסטוריה או לא להיות'; ולאחר טענת הנגד של קלוד לוי-שטראוס [Claude Levi-Strauss] שתחום ההיסטוריה נעדר 'מעמד מיוחד' או מרחב אנליטי מיוחד, החלו חוקרי תרבות לכוון מיזם טרנספורמטיבי ולחגוג בהנאה חסרת תקדים את מה שלימים יכונה 'המפנה ההיסטורי'.³ יש העשויים לטעון כי בניגוד ל'מפנים' שהתרחשו בעת האחרונה בתחומי ידע אחרים, עיסוקה של האנתרופולוגיה בהיסטוריה בשני העשורים האחרונים אינו מפנה כלל, אלא שיבה לעקרונות היסוד של התחום: חקירה של תהליכים של ייצור תרבותי, אך בלא השאיפות הטיפולוגיות וההנחות האבולוציוניות שאימצה האנתרופולוגיה בעבר. אחרים עשויים לטעון כי המפנה הקדחתני לעבר ההיסטוריה הוא נקודת מפנה של ממש ממיזם קודם, והוא ביסודו נתק ממשי יותר ממעורבותה ארוכת השנים של האנתרופולוגיה בפוליטיקה קולוניאלית.⁴ כך אפשר לטעון כי המפנה ההיסטורי אינו 'שיבה להיסטוריה', אלא התבוננות אחרת בפוליטיקה של ידע – ודחייה נוספת של קטגוריות של הבדלים תרבותיים שעל בסיסן כוננו משטרים אימפריאליים, ושעליהן מוסיפות להתבסס פרקטיקות שונות של המדינה הפוסט-קולוניאלית. אמנם העיסוק בעבר – על שלל מכלוליו, פורענויותיו ושימושיו – מחלחל לתחומי ידע אקדמיים רבים, אולם אין תחום פורה יותר לכך מתחום הידע ההולך וגדל של האתנוגרפיה הקולוניאלית. בעשור האחרון החלו חוקרי המצב הקולוניאלי לערער על הקטגוריות, על המסגרות התפיסתיות ועל הפרקטיקות של רשויות

3 E. E. Evans-Pritchard, 'Social Anthropology: Past and Present, The Marett Lecture, 1950', in *Social Anthropology and Other essays* (New York: Free Press, 1951), 152; Claude Levi-Strauss, *The Savage Mind* (Chicago: Chicago University Press, 1966), 256

4 Nicholas Dirks, Geoff Eley, and Sherry B. Ortner (eds.), *Culture, Power, History: A Reader in Contemporary Social Theory* (Princeton: Princeton University Press, 1994 [1983]); McDonald, *The Historic Turn* Gerald Sider and Gavin Smith (eds.), *Between History and Histories: The Making of Silences and Commemorations* (Toronto: Toronto University Press, 1997); Richard Fox, 'For a Nearly New Culture History', in Richard G. Fox (ed.), *Recapturing Anthropology: Working in the Present* (Santa Fe: School of American Research Press, 1991), 93-114; James Faubion, 'History in Anthropology', *Annual Review of Anthropology* 22 (1993), 35-54

קולוניאליות ושל התנאים המובחנים שיצרו.⁵ הערעור על כינונו של ידע קולוניאלי – ושל הקטגוריות החברתיות המיוחסות שנוצרו מתוכו – אפשר לחוקרי הקולוניאליזם לחדש ולשפר את תפיסתם את מקורות הידע ואת הציפיות הנקשרות בהם. הקדשת תשומת לב למרחבים האינטימיים שבהם פעלו המדינות הקולוניאליות עוררה צורך לבחון מחדש את מה שנחשב בסיס הסמכות האירופית וטכנולוגיות הליבה שלה.⁶ מתוך תפיסה הרואה בקולוניאליזם היסטוריה חיה המיידעת ומעצבת את ההווה – ולא עבר מוגמר – קם דור חדש של חוקרים המאמץ את קריאתו של מישל דה סרטו [Michel De Certeau] 'לשוטט' במרחבים חדשים מתוך חשיבה מחודשת על סוגי הידע המיוחדים שיצרו את המקורות הקולוניאליים וגם עיצבו את מיקומם של החוקרים עצמם בתוך 'המהלך ההיסטוריוגרפי'.⁷ כמה מחוקרי הקולוניאליזם קוראים כעת קריאה מחודשת את הארכיונים האלה, מראיינים אנשים שחוו את האירועים המתועדים בארכיונים (היסטוריה שבעל-פה) ומחלצים מהם את תפיסתם על אודות הנרטיבים הקולוניאליים שנכתבו עליהם.⁸ חוקרים אחרים עושים מהלכים דומים ביחס לתיעוד מצולם, לתחריטים ולאמנות תיעודית.⁹ כמה חוקרים עוסקים כעת בשאלה כיצד הופקעו מסמכים קולוניאליים ומוחזרו כדי לתת תוקף מחודש לזכויות עבר או כדי להציב דרישות פוליטיות חדשות. במסגרת מהלך רחב יותר שוב איננו בוחנים 'דבריים' אלא את אופן ייצורם. חוקרי הקולוניאליזם – בתחום האנתרופולוגיה ומחוצה לה – משקיעים זמן

- 5 ראו, לדוגמה, את ההקדמה ואת המאמרים בשני הספרים האלה: Nicholas Dirks (ed.), *Colonialism and Culture* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992); Frederick Cooper and Ann Laura Stoler (eds.), *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World* (Berkeley: University of California Press, 1997)
- 6 Ann Laura Stoler, 'Genealogies of the Intimate', *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule* (Berkeley: University of California Press, 2002)
- 7 Michel de Certeau, 'The Historiographic Operation' (1974), in *The Writing of History* (New York: Columbia University Press, 1988)
- 8 על הקשר בין ארכיונים לבין זיכרון פופולרי, ראו: Richard Price, *Convict and the Colonel: A Story of Colonialism and Resistance in the Caribbean* (Boston: Beacon Press, 1998); Luise White, *Speaking with Vampires: Rumor and History in Colonial Africa* (Berkeley: University of California Press, 2000); Ann Laura Stoler and Karen Strassler, 'Castings for the Colonial: Memory Work in "New Order" Java', *Contemporary Studies in Society and History* 42, 1 (2000): 4-48
- 9 לדיון בכוחם של תמונות ודימויים בהשלטת שלטון קולוניאלי, ראו Elizabeth Edwards, 'Anthropology and Colonial Endeavour', *The History of Photography* 21, 1 (1997)

בחשיבה מחודשת על השאלה מה מרכיב את הארכיון הקולוניאלי, ועל השאלה כיצד מסמכים כתובים מתנגשים ומתמזגים עם זיכרון קולוניאלי בשדה הפוסט-קולוניאלי. אמנם האזהרה שהשמיע אוונס-פריצ'רד לפני כשלושים וחמש שנים, ש'אנתרופולוגים נטו להיות בלתי ביקורתיים בשימוש במקורות תיעודיים', זכתה לתשומת לב מועטה באותה העת, אולם היום המצב אחר. למרות המפנה הארכיוני שהתחולל במחקר הפוסט-קולוניאלי בשנות התשעים, עמוק ומקיף ככל שהיה, מפתיע יותר לגלות כי מחקר זה עשוי בה בעת להיות בכל זאת דל וניסיוני.¹⁰ אנתרופולוגים שוב אינם רשאים לראות בארכיונים דברים השייכים לתחומי ידע אחרים, והארכיונים אינם נתפסים עוד כמרחבי אחסון ושימור דוממים.¹¹ ואולם, עבודה ארכיונית מוסיפה להיות ברובה מהלך של חילוץ ידע ולא עבודה אתנוגרפית בפני עצמה. כך, עדיין נעשה שימוש סלקטיבי ולא שיטתי במסמכים שונים בכדי לאשר מוסכמות קולוניאליות על פרקטיקות מסורתיות, או כדי לחזק טענות תרבותיות.

תחום האנתרופולוגיה מעולם לא חייב את עצמו 'למצות' את המקורות, להבדיל מלימודי ההיסטוריה המתאפיינים בכך - תכונה שעוררה דברי תוכחה עזים כלפי היסטוריונים מצדו של ברנרד כהן [Bernard Cohn]. עם זאת, מטפורת חילוץ המידע נותרת רלוונטית לשני תחומי הידע האלה.¹² חוקרים של ההתנסות הקולוניאלית 'כורים' את התוכן של מסמכים ממשלתיים, אולם רק לעתים רחוקות הם מקדישים תשומת לב לצורותיהם או להקשריהם הפרטניים. אנו בוחנים מסמכים מייצגים, במקום לדון בסוציולוגיה של העתקים, או בשאלה אילו אמתות חבויים במה שנראה שגרתי ומיותר. אנו מצטטים בזehירות דוגמאות לקיצוניות קולוניאלית - גם אם אנו חשים אינחת מהפאתוס ומהמציצנות הכרוכים במובאות שכאלה. אנו עשויים בנקל לשים ללעג את הפטישיזם של עבודת ההיסטוריון, אך שומרים על המוסכמה המשותפת שהגישה לחומרים הנחשבים 'מסווגים' ו'סודיים' היא תוצר של מלאכת מחשבת שקולה ומתוחכמת,¹³ וכי היכולת להשיג חומרים אלו היא המעידה על ערכיותם המחקרית. לא

- E. E. Evans-Pritchard, *Anthropology and History* (Manchester: Manchester University Press, 1961), 5 10
- Carlo Ginzburg, *Clues, Myths, and the Historical Method* (Baltimore: Johns Hopkins University, 1989) 11
- Bernard Cohn, 'History and Anthropology: The State of Play', *Comparative Studies in Society and History* 22, 2 (1980): 198-221 12
- על ביקורים בארכיונים כ'מעללי גבורה גבריים' בתרבות מעמד הביניים של המאה התשע-עשרה, ראו Bonnie G. Smith, 'Gender and the Practices of Scientific History: The Seminar and Archival Research in the Nineteenth-Century', *American Historical Review* 100 (1995): 1150-1176 13

פחותה מכך היא הסברה שאוצרות כמוסים שכאלה הם הם האתרים האמתיים שבהם אצורים סודות המדינה הקולוניאלית.

יש כמה דרכים למקם את האתגר שבו אני דנה, אולם דרך אחת נראית לי ברורה מאלה: אמנם חוקרי תרבות היו משוקעים בתפיסה הרואה באתנוגרפיות טקסטים, אך כעת התחלנו לבקר את אופן ייצורם של המסמכים האלה – וגם את אופן השימוש שלנו בהם; וכן התחלנו לבחון ארכיונים לא בהיותם מרחבים של איסוף ידע אלא בהיותם מרחבים של ייצור ידע, מונומנטים של מדינות, אתרים של אתנוגרפיה של המדינה. אין מדובר בדחיית התפיסה שהארכיונים הקולוניאליים הם מקורות על העבר, אלא במעורבות עמוקה יותר בארכיונים, מעורבות הרואה בהם גם חפצי תרבות המשמשים לייצור עובדות, גם מערכות טקסונומיות בתהליכי התהוות, וגם אתרים לבחינת תפיסות שונות ונבדלות של מרכיביה של הסמכות הקולוניאלית.

כפי שהזכירו רנג'יט גוהא [Ranajit Guha] וגרג דנינג [Greg Dening], 'מקורות' אינם 'מעייני נובע של משמעות אמיתית', וכן אינם בעצמם 'ביטויים' ['fonts'] של אמתות קולוניאליות.¹⁴ אמנם נותרת בעינה השאלה הנוגעת אם המסמכים מהימנים, אמינים ומקוריים, אך הפנייה לעיסוק בתנאים החברתיים והפוליטיים שהביאו ליצירתם של המסמכים האלה – פנייה שקרלו גינצבורג כינה 'הפרדיגמה הראייתית' של מסמכים – שינתה את הפרשנויות האפשריות וגם את המשמעויות הפוליטיות העשויות לנבוע משאלת אמינותם ומהימנותם של מסמכים. המשימה אפוא אינה להבדיל בין בדיה לעובדה, אלא לעקוב אחר שרשרת הייצור והצריכה של ה'עובדות'. מהלך זה מניע את תחום הלימודים הקולוניאליים לכיוון אחר, לעבר מחקר על רשתות של משמעויות שייצרו את 'הפרדיגמות הראייתיות' האלה בתקופות מסוימות עבור קבוצות חברתיות מסוימות ובדרך ייחודית ונבדלת.¹⁵

חוקרים של המצב הקולוניאלי החלו לבחון ביטויים של הפקעת ההיסטוריה הקולוניאלית כמהלכים השוזרים בסדרי יום פוליטיים המאפשרים מחזור היסטורי של סיפורים מסוימים והעדפתם על פני נרטיבים אחרים.¹⁶ לצד זאת, גם הצפתן של שאלות

Ranajit Guha, 'The Proses of Counter-Insurgency', in Nicholas B. Dirks, Geoff Eley 14
and Sherry B. Ortner (eds.), *Culture, Power, History: A Reader in Contemporary
Social Theory* (Princeton: Princeton University Press, 1994 [1983]), 336-371;
Greg Dening, *The Death of William Gooch: A History's Anthropology* (Honolulu:
Hawaii University Press, 1995), 54

Carlo Ginzburg, 'Clues: Roots of an Evidential Paradigm', in *Clues, Myths and the* 15
historical Method (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989), 96-125

David William Cohen, *Burying SM: The Politics of Knowledge and the Sociology* 16
of Power in Africa (Portsmouth, NH: Heineman, 1992)

מטרידות בדבר האופן שבו זיכרונות אישיים מעוצבים ונמחקים בידי המדינה הולידה מרחב אנליטי לבחינת הדרכים שבהן מנופות פרקטיקות מהעבר לצורך פרויקטים ושימושים עתידיים.¹⁷ מהלכים מסוג זה מחייבים שיבה למסמכים עצמם, אל מלאכת ה'לימוד' שהשורש הלטיני של המילה 'מסמכים' [documents], docere, מרמז עליו; שיבה אל מי שהתחנכו במערכות ביורוקרטיה דורסניות ומקובעות, בחסותן של עלילות גבריות ותחת תקנות שלטון שגובשו כלאחר יד, שהן חלק הארי של הארכיון הקולוניאלי. הבעיה ב'דעה' קדומה' רשמית מפנה מקום לאתגר מסוג אחר: האתגר לזהות את מאפייני האפשרויות שעיצבו את מה שהיה אפשר לכתוב, את מה שדרש העתקה, ואת המיומנויות שזכו לתגמול בכתיבה ארכיונית, וגם את הסיפורים שלא היה אפשר לספר ואת מה שלא היה אפשר לומר. ייתכן שאנדרו אשפורת' [Andrew Ashforth] הפריז במידת מה במחקרו על הוועדה לענייני ילידים בדרום אפריקה [South Africa's Native Affairs Commission], בכותבו כי 'מרכז הכוח האמתי' במדינות מודרניות 'הוא הלשכה' [bureau], המוקד שבו מתרחשת הכתיבה, 'אולם אפשר שהוא לא היה רחוק מאוד מהאמת.¹⁸ העובדה שכל מסמך עוטה שכבות של משמעות הנובעת מאירועי העבר, וגם את הסמנטיקה התרבותית של רגע פוליטי נתון, מעלה בבירור נקודה אחת: הרכבם של ארכיונים, הצורה שהם לובשים והשאלה מה מסמנות מערכות סיווג ארכיוניות בתקופות מסוימות, הם ליבתה של הפוליטיקה הקולוניאלית.

המעבר מחילוף מידע לאתנוגרפיה בארכיונים קולוניאליים

השינוי בעבודה הארכיונית הוא נקודת המפנה והתנאי להיסטוריה חדשה.¹⁹ בעבר היה אפשר לומר כי היסטוריונים נהגו להשתמש בארכיונים כאמצעים להשגת מטרה בלבד, אולם כיום המצב אחר. ההנאה הגלומה ב'חדר קריאה מצויד היטב עם גישה נוחה למקורות, ובאווירה נוחה של ניתוק', היא נחלת העבר.²⁰ בעשור האחרון נשאבו

- Joanne Rappaport, *Cumbe Reborn: An Andean Ethnography of History* (Chicago: University of Chicago Press, 1994); Sarah Nuttall and Carli Coetzee (eds.), *Negotiating the Past: The Making of Memory in South Africa* (Cape Town: Oxford University Press, 1998) 17
- Andrew Ashforth, *The Politics of Official Discourse in Twentieth-Century South Africa* (Oxford: Clarendon Press, 1990), 5 18
- De Certeau, 'The Historiographic Operation', 75 19
- מונח זה שימש את ג'יין שרון דה הארט [Jane Sherron De Hart] להדגשת 'הבעייתיות של עדויות' בשחזוריים היסטוריים בני זמננו, וראו Jane Sherron de Hart, 'Oral Sources and Contemporary History Dispelling Old Assumptions?', *Journal of American history* (1993): 582 20

לימודי התרבות וההיסטוריה בסופת הספקנות האפיסטמולוגית. ההתמקדות בהיסטוריה כנרטיב ובכתיבת היסטוריה כאקט טעון פוליטית הובילה לכך שהחשיבה על ארכיונים שוב אינה בגדר עיסוק משמים של היסטוריונים העוסקים ב'מלאכת ההכנה' של הכתיבה, או מלאכתם של עובדי ארכיון מרופטים; וכן איננה עוד תנאי יסוד המוטל על חניכי התחום, המחויבים להפגין מומחיות בכלי העבודה של מקצועם. ה'ארכיון' הועלה למעמד תאורטי חדש, מעמד המעניק לו גושפנקה מספקת כדי להצדיק שימוש בתואר 'ייחודי', הראוי לכתיבה בפני עצמו. ספרו של ז'אק דרידה [Jacques Derrida], *Archive Fever*, לכד את המפנה הזה באופן משכנע, הן בהעניקו שם לתופעה, הן בגיבושו של אוצר מילים מפורש ומאתגר כאחד, שאפשר מתן לגיטימציה לתופעה זו דרך תאוריה ביקורתית.²¹ עם זאת, אם נבחן כמה טקסטים אחרים, כמו *Fiction in the Archives* מאת נטלי זימון-דיוויס [Natalie Zemon Davis], *Myth and Archive* מאת רוברטו אצ'ווריה [Roberto Ecchevarria], *Imperial Archive* מאת תומאס ריצ'רדס [Thomas Richards] או את ספרה של סוניה קומבה [Sonia Coombe], *Archives Interdites*, נראה כי תובנותיו של דרידה התגבשו, למעשה, רק לאחר שהמפנה הארכיוני היה לעובדה מוגמרת.²²

מפנה זה, מהתפיסה שהארכיון הוא מקור, לתפיסה שהוא מושא מחקר, נובע מכמה מפנים אנליטיים, משיקולים מעשיים ומפרויקטים פוליטיים. עבור חוקרים מסוימים, כמו גרג דינג, שערך 'גיחות' מגוונות לארכיונים, המפנה האמור מייצג שיבה לקפדנות הטמונה ב'פואטיקה של פרטים'.²³ עבור אחרים, כמו מישל-רולף טרויו [Michel-Rolph Trouillot], כפי שניכר בטיפולו בשתיקת הארכיונים במהפכה בהאיטי; או דיוויד ויליאם כהן [David William Cohen], כפי שמשתקף בתפיסתו בדבר 'סריקת ההיסטוריה', משמעותו של המפנה היא התמודדות חדשה עם אופן

Jacques Derrida, *Archive Fever: A Freudian Impression* (Chicago: Chicago University Press, 1995) 21

Natalie Zemon Davis, *Fictions in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France* (Stanford: Stanford University Press, 1987); Thomas Richards, *The Imperial Archive: Knowledge and the Fantasy of Empire* (London: Verso, 1993); Roberto Gonzales Echevarria, *Myth and Archive: A Theory of Latin American Narrative* (Cambridge: Cambridge University, 1990); Sonia Coombe, *Archives Interdites: Les peurs francaises face a l'Histoire contemporaine* (Paris, Albin Michel, 1994). כמו כן, ראו דיוויד ויליאם כהן 'הבעיה של קריאה בארכיונים הופכת יותר ויותר לעניין המטריד את העוסקים במחקר ארכיוני' ('History, Language, and Reading', *American Historical Review* 100 (1995): 807) 23

Greg Dening, *The Death of William Gooch: A History's* הזה בפריט הזה *Anthropology* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1995)

ייצורה של היסטוריה, עם האופן שבו נכתבים מסמכים, עם התהליכים הדרושים לשם כך ועם השאלה מה, למעשה, אפשר לדעת על העבר.²⁴ עבור בוני סמית [Bonnie Smith], המחקר בארכיונים, כמו הסמינר האוניברסיטאי כיום, היה במאה התשע-עשרה הורה שבה הוחתם המדע ההיסטורי בתוויות מגדריות.²⁵ מובן מאליו כי זה זמן מה גם הארכיונאים עצמם עוסקים בשאלת טבעם של הארכיונים וההיסטוריה שלהם.²⁶ יותר מכול, רגע זה מסמן את השפעת של פורומים שבהם היסטוריונים חוברים לארכיונאים לדיונים משותפים על עדויות ממוסמכות, על תיעוד ועל תאוריה ארכיונית.²⁷ היסטוריונים וארכיונאים כאחד טרודים בשאלות על הפוליטיקה של האחסון, על חשיבותו של מידע ועל עצם השאלה איזו ניירת יש לשמר בארכיונים בתנאים שבהם אוספי מסמכים קשיחים הולכים ומפנים מקומם לשימור דיגיטלי.²⁸

- 24 Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the Past: Power and the Production of History* (Boston: Beacon Press, 1995); *The Combing of History* (Chicago: Chicago University Press, 1994)
- 25 Bonnie G. Smith, 'Gender and the Practices of Scientific History', *American Historical Review* 100 (1995): 1150-1176
- 26 על ההיסטוריה של ארכיונים ועל הדרכים שבהם ארכיונאים חשבו עליה, ראו במאמרו הקלאסי של פוזנר Ernst Posner, 'Some Aspects of Archival Development Since the French Revolution', in Maygene Daniels and Timothy Walch (eds.), *A Modern Archives Reader* (Washington, D.C.: National Archives and Record Service, 1984 [1940]), 3-21; Michel Duchein, 'The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe', *American Archivist* 55 (1992): 14-25; Terry Cook, 'What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift', *Archivaria* 43 (1997): 17-63
- 27 Richard Berner, *Archival Theory and Practice in the United States: על כך ראו, למשל, An Historical Analysis* (Seattle: University of Washington Press, 1983); Kenneth E. Foote, 'To Remember and Forget: Archives, Memory, and Culture', *American Archivist* 53 (1990): 378-393; Terry Cook, 'Mind over Matter: Towards a New Theory of Archival Appraisal', in Barbara Craig (ed.), *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh A. Taylor* (Ottawa: Association of Canadian Archivists, 1992), 38-69; James M. O'Toole, 'On the Idea of Uniqueness', *American Archivist* 57 (1994): 632-659. כדי לקבל מושג מה על השינויים שחלו בחמש-עשרה השנים האחרונות בדרכים שבהן ארכיונאים מגדירים את מלאכתם, ראו המאמרים המרכזיים בכתבי העת האלה: *Archivaria* ו-*The American Archivist*
- 28 Terry Cook, 'Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era', *Archives and Manuscripts* 22 (1994), 300-329

בתאוריה תרבותית 'הארכיון' מיודע: כלומר, הארכיון הוא פיגורטיבי ולכן מוליך למקום אחר. אפשר שהארכיון בה"א הידיעה אינו מייצג מרחב ממשי או קבוצת מסמכים. תחת זאת, הוא עשוי לשמש מטפורה חזקה לכל קורפוס של שכחה ותיעוד סלקטיביים - וחשוב לא פחות, לפיתויים ולכיסופים הגלומים במסע לחיפושם ולצבירתם של כל מה שהוא ראשוני, מקורי ובתולי.²⁹ עבור מי שהושפעו השפעה ישירה יותר מדיונו של פוקו בספרו *הארכיאלוגיה של הידע*, הארכיון אינו מוסד, אלא 'החוק של מה שניתן לומר', לא ספרייה של אירועים, אלא 'המערכת המכוננת היגדים כאירועים ודברים', המהווה בתורה 'מערכת של הצהרות אודותיהם'.³⁰

מכל זווית ראייה שהיא - וישנן רבות מלבד אלו שתוארו למעלה - 'המפנה הארכיוני' מבצע חשיבה מחדש על החומרי ועל המדומיין באוספי תעודות, ועל השאלה אילו אמתות טמונות במסמכים.³¹ 'המפנה הארכיוני' מתמזג עם ריבוי המחקרים החדשים בתחום ההיסטוריה של המדע, תחום שבאופן סמלי וממשי כאחד איננו קשור כלל לארכיונים. אני מתכוונת כאן, למשל, לעבודותיו של איאן הקניג [Ian Hacking] על ההיסטוריה הפוליטית של תורת ההסתברות, ועל השקעות של מדינות ב'אילוף הסיכויים' או, למשל, לניתוח שמציע סטיבן שייפין [Steven Shapin] להיסטוריה החברתית של האמתות המדעיות, שבו הוא מתאר את יכולת הניבוי כתכונה שממנה נהנים - ובה מחזיקים - גברים משכילים ואמינים; או לעבודתה של מרי פוביי [Mary Poovey] על אופן ייצורה ההיסטורי של תפיסת 'העובדה המודרנית'; וכן למחקרו של אלן דסרוסייה [Alain Desrosieres] (אם לציין אחד מיני רבים) על סטטיסטיקה כמדע של המדינה, ומחקרה של סילוונה פטריארכה [Silvana Patriarca] על נתונים סטטיסטיים כדפוס ייצוג מודרני; וגם לניתוח שמציג לורן דסטון [Lorraine Daston] בדבר התפתחותה של תאוריית ההסתברות הקלאסית כדרך לאומדן חוסר הוודאות

29 מפנה מטפורי זה ניכר ביתר בירור במאמרים שפורסמו בשני גיליונות מיוחדים (11, 1998; 12, 1999) שהוקדשו לדיון ב'ארכיון' בכתב העת *History of the Human Sciences*. המאמרים שהתפרסמו בכרכים האלה מושפעים מאוד ממיצובו של דרידה את 'הארכיון' כמרחב מדומיין ומטפורי. על הארכיון כמטפורה ראו גם, Allan Sekula, 'The Body and the Archive', *October* 39 (1986): 3-64

30 ראו בעיקר בחלק ג' אצל פוקו - Michel Foucault, 'The Statement and the Archive', *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language* (1972), 79-134 [למהדורה העברית, ראו מישל פוקו, *הארכיאלוגיה של הידע*, תרגום: אבנר להב (תל אביב: רסלינג, 2005 [1969]). חלק ג', 'ההיגד והארכיב', 77-128. הציטוט מספר זה בהמשך המאמר מובא מתרגום עברי זה].

31 ראו, למשל, Patrick Geary, *Phantoms of Remembrance: Memory and Oblivion at the End of the First Millennium* (Princeton: Princeton University Press, 1994) ובמיוחד הפרק הזה - 'Archival Memory and the Destruction of the Past', 81-114

בעולם החווה מודרניזציה.³² אפשר להוסיף לרשימה זו גם את מאמרו של אנתוני גרפטון [Anthony Grafton] על הערות שוליים כקווים המוליכים לעבר קהילות מוסריות וטענותיהן לסמכות ולאמת.³³

מה משותף למחקרים האלה? כולם עוסקים בנקודות ציון חברתיות המעניקות לגיטימציה לאפיסטמולוגיות: כלומר, הם מתארים כיצד אנשים מדמיינים שהם יודעים את מה שהם יודעים, אילו מוסדות נותנים תוקף לידע הזה, וכיצד הם עושים זאת. מחקרים אלו אינם רואים במוסכמות ובקטגוריות ניתוח (כמו נתונים סטטיסטיים, עובדות, אמתות, הסתברות והערות שוליים) חומרים 'תמימים'. כל המחקרים האלה נקשרים בשאלות על חוקים של מהימנות ואמון, בקריטריונים של אמון ובשאלה באילו פרויקטים מוסריים ויכולות חיזוי פוליטיות תומכות המוסכמות והקטגוריות האלה. כל המחקרים האלה שואלים שורה דומה של שאלות היסטוריות בדבר ידע וכוח רשמיים – אילו כוחות פוליטיים, אותות חברתיים וערכים מוסריים מייצרים ידע מוסמך, ידע שבעצמו שולל דרכי ידע אחרות וידע אחר? לשיטתי, אין שאלות רלוונטיות יותר בנוגע לפוליטיקה של ארכיונים קולוניאליים ולאפוטרופסיות שלהם – המדינות שבהן הם נמצאים.

אפשר לתאר את המפנה הארכיוני גם בדרכים אחרות ולטעון כי זה זמן מה התבססה גישה שאפשר לכנותה אתנוגרפיה בסגנון ארכיוני. עבודתו המיקרו-היסטורית של קרלו גינצבורג על חייו של טוחן בן המאה השש-עשרה, כמו השימוש שעשתה נטלי דיוויס בסיפורי מחילה בספרה *Fictions in the Archive*, שואבים

Ian Hacking, *The Taming of Chance* (New York: Cambridge University Press, 1990); Steven Shapin, *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-Century England* (Chicago: Chicago University Press, 1994); Mary Poovey, *A History of the Modern Fact: Problems of Knowledge in the Sciences of Wealth and Society* (Chicago: Chicago University Press, 1998); Alain Desrosieres, *The Politics of Large Numbers: A History of Statistical Reasoning* (Cambridge: Harvard University Press, 1998); Silvana Patriarca, *Numbers and Nationhood: Writing Statistics in Nineteenth-Century Italy* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1998). לדיון בכוחן של 'אמירות משכנעות' בייצורן של אמתות, ראו, Christopher Norris, 'Truth, Science, and the Growth of Knowledge', *New Left Review* 210 (1995): 105-125. כמו כן, ראו הפרק 'Census, Map, and Spread of Nationalism' במהדורה השנייה והמתוקנת של אנדרסון – Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, second revised edition* (New York: Verso, 1991), 163-186

Anthony Grafton, *The Footnote: A Curious History* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997)

את מקורותיהם ממסמכים 'עוינים' של האליטות וחושפים 'את הפער בין התמונה הבסיסית העולה מחקירותיהם של שופטים לעדויותיהם בפועל של הנאשמים'.³⁴ שני הכותבים האלה לא תכננו לכתוב אתנוגרפיות של הארכיון, אך שניהם נעים לכיוון הזה. תשומת לבה המפורשת של דיוויס לשאלות 'כיצד אנשים סיפרו סיפורים, מה הם תפסו כסיפור טוב ואיך הם פירשו מניעים', מראה כיצד במקום לקרוא אותם כפשוטם, מכתבי מחילה מהמאה השש־עשרה שחוברו בידי איכרים מלמדים בפועל הרבה מעבר לעובדות היבשות שנשזרו לתוכם.³⁵ סיפורי מחילה אף המחישו את 'מגבלות החוק', כלומר, את המונופול של המונרכיה על הצדק הציבורי ועל מידת הרחמים שהמונרכיה הלכה ותבעה לעצמה.³⁶ פרויקט 'הבדיה שבארכיון' של דיוויס הציג סיפורי עבר שדנו באמתות מוסריות, שאבו השראה ממשפורות ומספרות עילית והסתמכו על כוחה של המדינה ועל מקורות לתיעוד סמכותה.

אמנם החוקרים המעורבים בעת האחרונה במפנה הארכיוני מסתמכים על טענתו של דרידה, שלפיה 'אין כוח פוליטי בלא שליטה בארכיון', אולם, למעשה, העמידה על הזיקה בין מה שנחשב ידע לבין מה שנחשב עמדת כוח מבטאת עיקרון מרכזי באתנוגרפיה הקולוניאלית.³⁷ תובנתו של רולף טרויו במחקרו על המהפכה בהאיטי, שלפיה 'נרטיבים היסטוריים מושתתים על תפיסות קודמות, המתבססות בעצמן על הפצתו של כוח ארכיוני', אפשרה לו להתחקות אחר מחיקתן של עקבות ארכיוניים ואחר השתיקות הכפויות שסביבן ומעבר להן נאלצו בני אדם לתמרן.³⁸ הבחנתו של ניקולס דירק [Nicholas Dirk] שהיסטוריוגרפיות קולוניאליות מוקדמות בהודו הבריטית היו תלויות במודיעים מקומיים שלאחר מכן נמחקו מהיסטוריות אלו מסבה את תשומת לבנו למערכת היחסים הסבוכה בין תיעוד, למומחים ולייצור ידע.³⁹ בעת האחרונה סייעה התמקדותו של כריסטופר ביילי [Christopher Bayly] בערוצים הילידיים שבהם פעל שירות המודיעין הבריטי בהודו הקולוניאלית לראות בגישתה של המדינה ל'מידע' הן נקודת מפתח באמנות הממשל, הן סוגיה השנויה

- Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century* 34
Miller (London: Penguin, 1982), xvii-xviii
 Davis, *Fictions in the Archive*, 4 35
 שם. 36
 Derrida, *Archive Fever*, 4 37
 Trouillot, *Silencing the Past*, 55 38
 Nicholas B. Dirks, 'Colonial Histories and Native Informants: Biography of an 39
 Arhive', in Carol A. Breckenridge and Peter van der Veer (eds.), *Orientalism*
and the Postcolonial Predicament: Perspectives on South Asia (Philadelphia:
 (University of Pennsylvania Press, 1993, 279-313

במחלוקת עזה.⁴⁰ עבודתי על 'היררכיות של מהימנות' שכללה נרטיבים קולוניאליים באיי הודו המזרחיים ההולנדיים – נרטיבים שהטילו מגבלות על מה שהיה אפשר לתפוס כ'עלילות סבירות' – עוסקת בקריאה של פוליטיקה קולוניאלית מעבר לתיעוד 'המסופר' שהופץ באמצעות מסמכים רשמיים של המדינה ודרך שמועות שנשזרו בין הנרטיבים האלה (שמועות, שהפיצה האוכלוסייה הילידית הכפילה).⁴¹

בעקבות אזהרתו הפרובוקטיבית של פוקו, נראה כי הארכיון אינו סך כל הטקסטים שתרבות מסוימת משמרת, ולא המוסדות המאפשרים את שימור המידע. תחת זאת, הארכיון הוא 'מערכת של היגדים' ו'כללי הפעולה' המעצבים את התנאים המסוימים של מה שאפשר ומה שאי אפשר לומר.⁴² חוקרי קולוניאליזם נאלצים להתמודד עם הניסוחים האלה בנסותם להבין כיצד ארכיונים קולוניאליים הם בה בעת טקסטים של הדרה ומונומנטים של צורות כוח ייחודיות.

גונזלס אצ'וריה ותומס ריצ'רדס הולכים בעקבות פוקו ורואים בארכיון האימפריאלי 'ייצוג פנטסטי של תבנית על אפיסטמולוגית'.⁴³ עבור ריצ'רדס, הארכיון הוא חומרי וסמלי, מטפורה לדמיון בלתי ממומש – אך משותף – של בריטניה האימפריאלית. הארכיון האימפריאלי הוא הטכנולוגיה העילית של המדינה האימפריאלית בשלהי המאה התשע-עשרה, ובה בעת אב טיפוס של המדינה הפוסט-מודרנית, המבוסס על שליטה עולמית במידע ועל ערוצי ההפצה של 'עובדות'. אצ'וריה רואה בארכיונים הן שריד מקודש, הן עיי חורבות, מאגר של אמונות מקודדות, סוגות של סיפור עדויות ומארג שתי וערב שבין יחסי כוח, לסודיות ולחוק.⁴⁴ לטענתו, סוגי השיח שהעניקו לגיטימציה לארכיונים הקולוניאליים הספרדיים הם שהעניקו לרומן הלטינו-אמריקני את תוכנו הייחודי ואת צורתו התמטית. עבור ריצ'רדס ואצ'וריה, הארכיון הוא תבנית לפענוח דברים אחרים. שני החוקרים האלה מניעים אותנו לחשוב אחרת על פיקציות ארכיונאיות, אולם ניתוחם המהוקצע שמור לתחום הספרות, ואינו עוסק בארכיונים הקולוניאליים עצמם.⁴⁵

Christopher Bayly, *Empire and Information: Intelligence Gathering and Social Communication in India, 1780-1870* (Cambridge, Cambridge University Press, 1996) 40

Ann Laura Stoler, 'In Cold Blood: Hierarchies of Credibility and the Politics of Colonial Narratives', *Representations* 37 (1992): 151-189 41

Foucault, *Archaeology of Knowledge*, 'The Statement and the Archive', 79-134 42

Richards, *Imperial Archive*, 11 43

Echevarria, *Myth and Archive*, 30 44

כך, תומס ריצ'רדס בוחן את הספר *Lost Horizon* [האופק הנעלם] מאת ג'יימס הילטון [James Hilton] ואת קים של רודיאד קיפלינג [Kim, Kipling] כמעין ערכים בארכיון הוויקטוריאני, שהיה אב טיפוס למערכת גלובלית של שליטה באמצעות סירקולציה, מנגנון לשליטה על טריטוריות, באמצעות ייצורן, הפצתן וצריכתן של מידע העוסק בהן. 45

השאלה אם יש לראות ב'ארכיון' מערכת של כללי שיח, פרויקט אוטופי, מאגר של מסמכים, קורפוס של היגדים, או כל אלו יחדיו, אינה בעצם השאלה. ארכיונים קולוניאליים היו מרחבים של דמיון וגם מוסדות שעיצבו היסטוריות, ובאותה עת הם הסתירו, חשפו וייצרו מחדש את כוחה של המדינה.⁴⁶ כפי שצינו חוקרים רבים, כוח ושליטה הם יסודות חיוניים באטימולוגיה של המונח 'ארכיון'.⁴⁷ אם נבחן את המונח הלטיני *archivum*, שמשמעותו 'משכנו של המגיסטר'; או את הצורה היוונית של המונח, *arkhe*, שמשמעותה לשלוט או למשול, נראה כי בארכיונים קולוניאליים (במובנם המהותי ובוזה הטקסונומי) טמונות אמות המידה ראייה, הוכחה, עדות ראייה ומסירת עדות – שהן כולן כלים לכינונם של גרטיבים מוסריים [witnessing to construct moral narrations]. 'סיפורים עובדתיים', סיפורי מוסר וריבוי גרסאות – מאפיינים שהיידן וייט [Hayden White] מנה כמרכיבי ההיסטוריה – מאפשרים לנו לבחון בהיגיון אילו עלילות 'פעלו' גם בארכיונים הקולוניאליים.⁴⁸ באמצעות סיפורים עובדתיים אישרה המדינה הקולוניאלית לעצמה את בדיותיה שלה; דרך סיפורי מוסר היא מיפתה את היקפם של הפרויקטים הפילנתרופיים שלה, ואילו קיומן של גרסאות מרובות או שנויות במחלוקת שימש את המדינה כדי לשלול את אמינותם של סיפורים מסוימים, או כדי לתקף הסברים תרבותיים.

אם נבחן את הדברים מזווית זו, עולה בבירור כי אי אפשר לקרוא את הארכיונים של הממשל ההולנדי באיי הודו המזרחיים בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים קריאה אקראית. נושאים מסוימים קיבלו משנה תוקף על פי דרכי השיח שבמסגרתם הם סווגו והובנו. חילופי מכתבים רשמיים בין המושל הכללי לנתיניו, או בינו לבין שר המושבות, וכן בין השר למלך הולנד, היו למעשה קווי מתאר של חשיבה מנהלית. באמצעות כינוסם לתיקים, סיפקו עמודי השער של המסמכים רשימות ארוכות ומוצלבות של תיקי משנה והחלטות – ואלו יצרו גנאולוגיות מתומצתות של מה שנחשב בעל חשיבות, של סדרי עדיפויות, ושל האינטרס הלאומי. תיקי מסמכים כאלה, שעשויים היו לכלול גם נספחים ובהם עדויות מומחים ודיווחי ועדות למיניהן, הכילו – ואשררו – את מה שנתפס בעיני המדינה כ'הוכחה', וכן סיפקו ראיות לאי-סדרים

46 הגל [Hegel] עמד כבר לפני זמן רב על הזיקה בין הכוח של המדינה לבין מה שנחשב היסטוריה; וראו בספרו *The Philosophy of History*. היידן וייט מציין בהקשר זה: 'רק למדינה יש היכולת להציג, בפעם הראשונה, מושא מחקר שאינו רק מותאם לפרוזה של ההיסטוריה, אלא שעצם תהליך התהוותו כרוך בייצורה של היסטוריה כזאת' Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourses and Historical Representation* [Baltimore: Johns Hopkins, 1987], 12)

47 לפירוט על האטימולוגיה של מונח זה, ראו Echevarria, *Myth and Archive*, 31

48 White, *Content of the Form*, 26-57

בשרשרת הפיקוד. בין סימני ההיכר של היסטוריה פוליטית וחברתית ביקורתית מן העת האחרונה אפשר למנות את הדגש האנליטי שניתן לרגעי חוסר אמון וביזור, להיפוכים ביחסי כוח ולבקייעים במערכות יחסים. מה שהשתנה כעת היא התגבשות ההכרה שהפרקטיקות של אותן 'אימפריות הנייר' ביטאו שינויים בטכנולוגיות השליטה שלהן.⁴⁹ ברור מאליה שהארכיונים הקולוניאליים הם תוצרה של מכוונת המדינה, אולם ברור פחות שהם בעצמם טכנולוגיות שחזקו את ייצורן של המדינות האלה.⁵⁰ מערכות כתובות של נשיאה באחריות היו אמנם תוצרן של מוסדות, אך שובלי הנייר (דיווחים שבועיים לכירים, תקצירי דיווחים והמלצות המתבססות עליהם) דרשו מערכת קידוד מקיפה למעקב אחר הניירת. המדינאות הקולוניאלית נבנתה על בסיסם של סטטיסטיקות וסקרים, אך גם מתוך המנגנונים המנהליים שייצרו את המידע הזה. צינורות מידע שונים – קווי ספנות, שירותי שליחים וקווי טלגרף – מומנו מקופת המדינה ומכספי המסים שהזינו אותה. בתי הדפוס הקולוניאליים וידאו כי מסמכים שוכפלו, הופצו או הושמדו באורח סלקטיבי. בנייני ממשל קולוניאליים נבנו כדי לשמש אתרים הולמים לקטלוגם ולאחסונם של החומרים האלה. כמו משטרים הממוגזעים שבמסגרתם יוצרו הארכיונים האלה, היו הצעירים 'בני התערובת' או 'האינדואים' [בני אינדונזיה], שהעלייה בסולם הדרגות של השירות הציבורי הייתה חסומה בפניהם, הכתבים שאפשרו את פעולתה של המערכת הזאת. צעירים אלו הועסקו בידי הבירוקרטיה הקולוניאלית והיו פקידים ומעתיקים, והם כונו לרוב 'מכוונת צילום', רק כדי לבזות אותם בשל חוסר היוזמה שהפגינו, שליטתם הדלה בהולנדית והסתגלותם הקלה לתפקידים חקיניים ומשפיליים. בחינת הפיגומים האלה של המדינה הקולוניאלית יוצרת קריאה אתנוגרפית אחרת של הארכיונים, קריאה שונה מאוד מהקריאה של ההיסטוריות של המצב הקולוניאלי שנכתבו בעשורים הקודמים.

לאורך סיבי הארכיון

אם נבחן את שורשיה של הגישה הביקורתית לחקר הארכיונים הקולוניאליים שהתפתחה בחמש-עשרה השנים האחרונות, נמצא כי במרכזה ניצבת מחויבות לתפיסה הדוגלת בקריאת הארכיונים 'בניגוד לכיוון הסיבים' [going against the grain]. בהשראת מחקר הכלכלה הפוליטית חונכו חוקרי קולוניאליזם לחבר היסטוריות

49 בעניין זה ראו אצל טרויו, בספרו *Silencing the Past* שנוכר לעיל. על היחסים בין מבנה המדינה לבין ייצור ארכיוני ראו Duchein, *History of European Archives*
 50 על כך ראו במאמרי 'Racial Histories and Their Regimes of Truth', *Political Power and Social Theory* 11 (1997): 183-255

עממיות 'מלמטה', היסטוריות של התנגדות שבהן אפשר לזהות את ביטויי הסוכנות האנושית של הנתינים הקולוניאליים במחוות קטנות של סירוב או שתיקה.⁵¹ לפיכך הוקדש העיסוק בארכיונים קולוניאליים 'לקריאה מהופכת של מקורות המעמד הגבוה', לחשיפת שפת השלטון והעמדות המוטות הטבועות בתפיסות של המדינה.⁵²

הפרויקט הפוליטי החדש הציב לעצמו מטרה לכתוב היסטוריות 'לא מדינתיות' העשויות לחשוף את המציאות המעוותת של ידע רשמי ואת ההשלכות המתמשכות והסילופים פוליטיים הנובעים מכך. כפי שניסח זאת רנג'יט גוטה, מסמכים קולוניאליים היו מעשי להטוטנות רטורית שמחקו את מציאות השעבוד, ראו בפשיעה זעירה חתרנות פוליטית, או פשוט הוציאו לחלוטין את הנתינים הקולוניאליים מהתמונה. בתחום הפוליטי הונחו על כף המאזניים טקטיקות אנליטיות של היפוך והבראה: כלומר, נעשה מאמץ למקם מחדש את מי שנחשבו מושאים הנתונים למשמוע קולוניאלי ולראות בהם סובייקטים כפופים וסוכנים פעילים בעלי יכולת בחירה עצמית – גם אם מוגבלת. על פי תפיסה זו היו המסמכים הקולוניאליים משקל נגד לאתנוגרפיה – ולא הזירה להתרחשותה.⁵³

ואולם, הסמכות הקולוניאלית – והפרקטיקות שקיימו אותה – הלחלו למרחבים מגוונים יותר מכפי ששיערו בעבר מי שעסקו ב'רומנטיקה של ההתנגדות'. טענתו של מרקס [Marx] שאנשים יוצרים את ההיסטוריה שלהם, אך הם אינם יוצרים אותה ככל העולה על רוחם, השפיעה על הניסיונות המוקדמים לכתוב היסטוריות של גילויי סוכנות עממיים, והניסיונות האלה המחישו כיצד השלטון הקולוניאלי נשען על יותר מאי-השוויון המחושב של יחסי ייצור וחליפין מסוימים. בהקדישם תשומת לב רבה יותר לייצוגים מזוקקים של כוח, הסבו חוקרי קולוניאליזם את תשומת הלב המחקרית שלהם לפרקטיקות שהעניקו ייחוס לקטגוריות חברתיות מסוימות, והפכו אותן לפשוטות לתפיסה. וחשוב לא פחות, המחקר נעשה חשדן יותר כלפי אוצר המילים הקולוניאלי עצמו. אוצר מילים זה נוטה לחמוק בחשאי מעוגניו ההיסטוריים ולהתעצב מחדש כמכלול מונחים להסברת פרקטיקות היסטוריות, במקום להיות מובן כדבר המורכב בפני עצמו מקטגוריות חברתיות שיש לפענחן ולהסבירן.⁵⁴

- 51 לדיון מפורט יותר בשינויים בסדר היום המחקרי, ראו במבוא החדש לספרי *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995)
- 52 ראו דיוני בכך במאמר הזה 'Perceptions of Protest: Defining the Dangerous in Colonial Sumatra', *American Ethnologist* 12 (1985): 642-658
- 53 לדיון עכשווי ומתוחכם יותר בפרויקט דילול המקורות הזה, ראו Shahid Amin, *Event, Metaphor, Memory: 1922-1992* (Berkeley: University of California Press, 1995)
- 54 על כך ראו בהקדמה לספרי *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule* (Berkeley: University of California Press, 2002) תחת הכותרת 'Genealogies of the Intimate'

הדגש שניתן בלימודים קולוניאליים לשאלת המתחים האימפריאליים, שהיו בה בעת אינטימיים ורחבי היקף, הביא לכך שהקטגוריות מין ורגש – שהובנו כמטפורות לאימפריה – זוהו כעת כמרכיבים מכוננים של האימפריה.⁵⁵ ההבנה עד כמה היה התחום האישי פוליטי תרמה להרחבה ניכרת של שדה הראייה הארכיוני של המחקר: כעת ספרי הדרכה לניהול משק בית, ספרים על גידול ילדים וספרות רפואית חולקים מקום עם מסמכים מדיניים מסווגים, עם רשומות בתי משפט ועם דו"חות של ועדות רשמיות ונחשבים סקסטים יסודיים בתרבויות התייעוד של הקולוניאליזם. עבודתו החלוצית של ריימונד ויליאמס [Raymond Williams] על התרבות כמרחב של משמעות שנויה במחלוקת – במקום מרחב של משמעות משותפת – עוררה חוקרים של המצב הקולוניאלי להמשיך בקו הזה. בעקבות השינוי מהתפיסה שגזע הוא 'דבר' לתפיסה שגזע הוא מערכת יחסים מחוררת והפכפכה, כתיבת היסטוריות קולוניאליות נמצאת היום יותר ויותר על קו התפר שבין שיוכים ארכיוניים לשיוכים שאינם ארכיוניים; ובעקבות זאת, היא נוטה להגדרה מחודשת ורחבה יותר של הכללות וסיווגים קולוניאליים.⁵⁶ בכל זווית שבה נבחן את הדברים נראה כי קריאת ארכיונים מתבססת על הנחות מסוימות בשאלה מהם מקורות ומה אפשר לחלץ מהם. כיצד יכולים חוקרי קולוניאליזם לעבור במהירות ובביטחון לקרוא קריאות 'נגד הזרם' בלא לנוע תחילה 'עם הזרם', 'עם כיוון הסיבים' [grains]? כיצד נוכל להתחכך באותם 'סיבים' בלא תחושה מוקדמת של הטקסטורה והגרעיניות שלהם? איך נוכל להשוות סוגי קולוניאליזם מבלי להכיר תחילה את מעגלי ייצור הכוח שבמסגרתם הם היו נתונים, ואת ההיררכיות הגזעיות שעליהן הם נשענו? אם ראשיתה של חשיבה על אתנוגרפיה קולוניאלית נובעת מההנחה שייצור ארכיוני הוא בעצמו גם תהליך וגם טכנולוגיית שלטון רבת עוצמה, הרי שלא די שננוע נגד קטגוריות מוסכמות של הארכיון. עלינו לקרוא את הארכיון כדי לחשוף את הסדירויות שבו, את היגיון ההזכרות הטמון בו, את דחיסתו ואת מערכות ההפצה שייצר, את העקביות המגולמלת בו ואת המידע המוטעה, ההשמטות והטעויות – כלומר, לנוע עם הזרם, עם כיוון סיבי הארכיון.

אני טוענת כי ההנחה שאנו מודעים לכל המכלולים האלה מצמצמת את אפשרויות הניתוח שלנו. הנחה נוחה כזאת נשענת יותר מדי על סיפורים מוכרים וצפויים מראש. היא מסיטה את תשומת הלב שלנו מההבנה עד כמה עוצבה כתיבת

55 בנושא זה ראו מאמרי 'Sexual Affronts and Racial Frontiers', *Comparative Studies in Society and History* 34 (1992): 514-551

56 J. Chandler, A. Davidson and H. Harootunian (eds.), *Questions of Evidence: Proof, Practice and Persuasion across the Disciplines* (Chicago: Chicago University Press, 1994)

ההיסטוריה הקולוניאלית בידי היסטוריוגרפיות לאומיות ופרויקטים לאומיים. הנחה שכזאת אינה מטילה ספק בתפיסה שהמדינות הקולוניאליות היו בראש ובראשונה מכונות תאבות מידע, שכוחן נבע מהצבר עצום והולך וגדל של ידע – ולא מאיכותו.

הנחה כזאת מקבלת כעובדה מוגמרת את האפשרות שמדינאות קולוניאלית הונעה מתוך משוואה רדוקטיבית של ידע שנעשה לכות, ושמדינות קולוניאליות ביקשו להשיג יותר ידע ויותר כוח. ולא פחות מכך, הנחה שכזאת מבטלת את הרלוונטיות של הצעות כושלות, חזונות אוטופיים ופרויקטים בלתי מעשיים, משום שהם נתפסים כ'לא אירועים'. קריאה של הארכיון הקולוניאלי רק 'נגד הכיוון' עוקפת למעשה את סוגיית הכוח בייצורו של הארכיון עצמו.

נימוסים ואמינות בייצור ארכיוני

אם מסמכים קולוניאליים משקפים את עליונותה של התבונה, הם בוודאי מתעדים כלכלה רגשית המוצאת את ביטוייה בתפיסות העוסקות בשאלות: מה דומיין בעבר? מה עורר חשש? לאילו אירועים יש עדות ראייה ולאילו עדות שמיעה? קריאה מסוג זה מכוונת אותנו לעבר המבנים הרגשיים שהשפיעו על פקידים קולוניאליים, אל הנוסחאות שהם צייתו להן, אל ההיגיון הקר, אל הפניות המשולבות, אל התרחישים התרבותיים וההתנסויות האישיות שהרכיבו יחדיו את התמונה שעליה דיווחו הפקידים לממונים עליהם, תמונה שנהפכה משום כך לעמדה רשמית. במסמכים קולוניאליים הולנדיים אפשר לאתר כמה ביטויים לכלכלה רגשית שכזאת: החל במדידת השפעתם של טקסטים רשמיים, דרך ביטויי ביקורת נוקבת המופיעים בהערות שוליים בלבד, וכלה בהערות שוליים לדיווחים רשמיים, שבמקום לעסוק בהערכות רשמיות של פרקטיקות תרבותיות הכילו ידע מקומי אמתי. השאלות המרתקות שהציב סטיבן שייפין בדיונו בהיסטוריה החברתית של האמת יכולות באותה מידה לשמש היסטוריונים קולוניאליים. שייפין העלה את השאלה: מה נחשב מידע אמין ומה נתפס כמעלה אפיסטמולוגית, ובשל אילו קריטריונים חברתיים? אילו סנטימנטים ונימוסים הרכיבו את הידע הקולוניאלי ה'מקצועי' שהעניק לאנשים מסוימים – ולא לאחרים – את ההיתר לייצר את מה שנתפסו כאמתות?

כפי שאצ'וריה מציין, ארכיונים קולוניאליים היו בעת ובעונה אחת מאגרים חוקיים של ידע ומאגרים רשמיים של מדיניות. אולם הם היו גם מאגרים של טעם טוב ושל חוסר תום לב. על לבלרים הוטלה מלאכת הכתיבה התמה של הכנת עותקים. אולם דיווחים על סדר הדברים הקולוניאלי שנמסרו למושל הכללי בקטביה [Batavia] ולשר הקולוניות בהאג הוכנו לרוב בידי אנשי סֶפֶר, שמעמדם בהיררכיה הקולוניאלית נבע

מבטיינים מופגנים של למדנות אירופית וגם מבורותם המופגנת בידע מקומי, מיכולתם לתאר אירועים בקווי עלילה מוכרים, ומטיפוחם את אמנות חלוקת הכבוד, הטיוח והשכנוע. כל אלו נשענו על מרכולתם התרבותית ועל השימוש המתוחכם שעשו בידע תרבותי. כפי שציינה פאני קולונה [Fanny Colonna] בנוגע לאלג'יריה הצרפתית, הפוליטיקה הקולוניאלית של הידע הענישה את מי שהיו בקיאים מידי בידע מקומי וגם את מי שלא היו בקיאים דיים.⁵⁷ באיי הודו המזרחיים ההולנדיים גונו פקידי ציבור שהיו בקיאים מידי בתרבות הג'וואית, משום שלא העריכו את יתרונותיה של הפמיליאריות המוגבלת והסלקטיבית.

במחקרו מעורר המחשבה על התפתחותה של מערכת מודיעין בריטית בהודו טען כריסטופר ביילי כי השגת שליטה על 'ידע אפקטיבי' הייתה יעד מוקדם של המדינה הקולוניאלית הבריטית, יעד שהלך ונעלם במהלך המאה התשע-עשרה, כאשר הלכה המדינה הקולוניאלית ונעשתה היררכית יותר והממשל התייצב.⁵⁸ אולם אני מבקשת לטעון את הטענה ההפוכה – שידע אפקטיבי עמד בליבתה של הרציונליות הפוליטית, כפי שהיא הובנה בתצורתה הקולוניאלית המאוחרת. מודרניות קולוניאלית הייתה תלויה במשמוע של סוכניה, במשטור של המשפחה, בחזון אורוליאני של התערבות באופני טיפוחם של חמלה, בוז וסלידה.

אם כך, צבירת ידע אפקטיבי לא הייתה שלב שממנו הייתה המדינה הקולוניאלית יכולה להיחלץ לבסוף. אפשר לראות זאת פעם אחר פעם אם נבחן את מושגי המפתח שצצו בדיונים על לבנים עניים ועל פרקטיקות גידול ילדים, אפילו בתקופה מאוחרת כמו שנות השלושים של המאה העשרים, זמן קצר לפני התמוטטות השלטון ההולנדי הקולוניאלי. כאשר במסמכים קולוניאליים מסווגים בוטאה התנגדות לתמיכה בילדים בני תערובת שנשטשו, ונאמר כי לא נכון להחליף 'טיפול אמה' (moederzorg) ב'טיפול של המדינה' (staatszorg), הציבו מסמכים אלו את סוגיית האחריות האפקטיבית בלב הפרויקטים הפוליטיים שלהם. כאשר אותם פקידי בכירים ניהלו ביניהם תכתובת בנוגע לדרך המיטבית להבטיח 'זיקה חזקה' להולנד של האוכלוסייה האירופית המקומית ההולכת וגדלה שנעשתה בלתי ידידותית ומנוכרת, המילה העוברת כחוט השני בתכתובותיהם היא 'רגשות'. ייתכן שהרשויות ההולנדיות מעולם לא הסכימו ביניהן על הדרך לטפח רגישויות אירופיות בקרב הצעירים, או בשאלה מתי בדיוק יש לפעול לשם כך בשלבי התפתחותם של ילדים. במוקד הדיונים האלה על 'גידול ילדים' ו'חינוך' עמדו הרהורים טורדניים בשאלה מה דרוש כדי לגרום לאדם 'להתרגש'

Fanny Colonna, 'Educating Conformity in French Colonial Algeria', *Tensions of Empire*, 346-370

Bayly, *Empire and Information* 58

ממשטר חושי מסוים ולהיות מנוכר כלפי משטר חושי אחר. כמו מדינות במטרופולין, למדינות קולוניאליות ולרשויות שלהן היה מניע חזק לפעול למען האינטרסים המתמשכים שלהן להפצת השפעה רגשית, וגם הכרה בחשיבות ההשפעה הרגשית הזאת בפוליטיקה הקולוניאלית.

הגיונות תרבותיים ומוסכמות ארכיוניות

אין הוא [הארכיון] ניחן בכבודת המסורת; ואין הוא מהווה את ספריית הספריות נטולת המקום והזמן [...] הוא חושף את כלליה של הפרקטיקה [...] המאפשרת להיגדים הן להתקיים והן להשתנות באופן סדיר. הארכיב הוא המערכת הכללית של היווצרותם והשתנותם של ההיגדים.⁵⁹

אחת הדרכים להגדיר מחדש את השימושים שהארכיון הקולוניאלי מצייע לנו היא להתעכב על המוסכמות הארכיוניות במקום לעקוף אותן, לבחון את הפרקטיקות היוצרות את הסדר הבלתי מוצהר של הארכיון, את המשבצות של ארגונו ואת חוקי המיקום והעיון השוררים בו. מוסכמות ארכיוניות עשויות לקבוע מהם 'מקורות' מהימנים, כמה עדויות נחשבות עדות 'מספקת', וכן, בהיעדרו של מידע, אילו חומרים עשויים להשלים את התמונה השלמה והמהימנה. מוסכמות מעידות על הסכמה כללית, אך התשובה לשאלה מה היה משותף לאנשי המעש של הקולוניאליזם נותרת בלתי ברורה. מוסכמות ארכיוניות נבנו על בסיס הצברים משתנים של אמתות קולוניאליות העוסקות בסיווג ובחשאייות, בהיבטים של ביטחון המדינה ובשאלה אילו אירועים אפשר לפטור בביטול ולטעון שהם נבעו מנקמנות אישית או תשוקה, למול אירועים שנחשבו מעשי חתרנות פוליטית נגד המדינה.⁶⁰ מוסכמות כאלה חשפו מערכות סיווג של גזע ושלטון, אך גם ביטאו עד כמה עמוקה, מגושמת ובלתי מאוזנת הייתה שליטתם של פקידים קולוניאליים – מהמנוסים ביותר ועד הזוטרים ביותר – בחוקי המשחק.

בחינתן של מוסכמות אלו עשויה להוביל לשני כיוונים: לקבלת ההגיונות המוסכמים שנבעו מהן, אך גם, ובאופן ישיר יותר, לקבלת אופיים השרירותי של חוקים וריבוי נקודות המחלוקת הנשקף מהם. קונפליקטים פוליטיים משתקפים בחיוניותן

59 Foucault, *Archaeology of Knowledge*, 130 [פוקו, *הארכיאולוגיה של הידע*, 126-127].
60 על ההבחנות האדמיניסטרטיביות בין 'הפוליטי' ל'פרטי' ובין ה'קרימינלי' ל'חרגני' ראו במאמרי 'Perception of Protest'; 'Labor in the Revolution', *Journal of Asian Studies* 47 (1988): 227-247

המשתנה של קטגוריות ובחילוקי הדעות בנוגע לשימוש בהן. אולם כפי שפול סטאר [Paul Starr] גורס, 'מידע שאינו במקומו', כלומר – כישלונן של פרקטיקות, תפיסות ואוכלוסיות מסוימות להתאים למערכת הסיווג המוכנה מראש של המדינה – עשוי לחשוף עבורנו הרבה יותר.⁶¹ אפשר לצפות למצוא דיונים בחדרי ילדים אירופיים בקולוניות בדיווחים העוסקים בחינוך. ואולם עצם העובדה שדיונים אלו הופיעו בעקביות גם בדיווחים אחרים לחלוטין – למשל בדו"חות על עוני אירופי ועל סיוע ללבנים מרודים, או לחילופין, בהמלצות לשיכוך חוסר שביעות רצון של האוכלוסייה הקריאלית – מצביע על כך שמה שלא 'היה במקומו' היו לעתים הדברים הרגישים עצמם, ועל כך שהילדים הם שהפיגנו רגישויות תרבותיות שגויות ולפיכך נתפסו כמי ש'אינם במקומם' באורח מסוכן.

ועדות קולוניאליות – סיפורים של המדינה על המדינה

כדברי איאן הקינג על קטגוריות חברתיות, ארכיונים יצרו את המציאויות באותה מידה שהם תיעדו ותיארו אותן. ארכיונים סיפרו סיפורי מוסר, יצרו תקדימים במרדף אחר עדויות, ולא פחות מכך – יצרו היסטוריות מטופחות בקפידה. אין זירות שבהן מלאכת ייצור ההיסטוריה בולטת יותר מוועדות חקירה או ועדות ממשלתיות. בהגדרתן הוועדות האלה ארגנו ידע, סידרו מחדש קטגוריות ידע וקבעו מה נדרש מפקידי המדינה לדעת. כפי שציין האנתרופולוג פרנץ הוסקן [Frans Husken] בנוגע לוועדות ההולנדיות בג'אווה הקולוניאלית, 'כאשר שום דבר אחר אינו עובד ואין אפשרות להגיע להחלטה, התשובה החביבה על הרשויות הקולוניאליות הייתה – למנות ועדה'.⁶² עם זאת, ועדות היו יותר מטקטיקות שהשייה ואמצעים לעיכוב מדיניות. כמו נתונים סטטיסטיים, ועדות סייעו 'לקבוע [...] את אופיין של עובדות חברתיות' וייצרו אמתות חדשות כפי שייצרו מציאויות חברתיות חדשות.⁶³ ועדות היו התשובה למשברים שעוררו חרדה

Paul Starr, 'Social Categories and Claims in the Liberal State', in Mary Douglas and David Hull (eds.), *How Classification Works: Nelson Goodman among the Social Sciences* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1992), 154-179

Frans Husken, 'Declining Welfare in Java: Government and Private Inquiries, 1903-1914', in Robert Cribb (ed.), *The Late Colonial State in Indonesia* (Leiden: KITLV, 1994), 213

Ian Hacking, 'How Should We Do The History of Statistics', in Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (Chicago: Chicago University Press, 1991), 181

גוברת, ולמעשה, אימתו את מציאותם של המשברים האלה.⁶⁴ כאשר סיימו הוועדות את תפקידיהן (או הצמיחו מקרבן את הדור הבא שלהן), היה אפשר לייחס להן את הגדרתן של 'נקודות מפנה', למצוא דרכן צידוקים להתערבות של המדינה, וחשוב לא פחות, לנכס להן ידע ומומחיות.

כדוגמה לכך אני מציעה לבחון את הוועדות שכוננו לטיפול בנושא הלבנים העניים באיי הודו המזרחיים ההולנדיים מ־1870 ועד ראשית המאה העשרים, וגם את הוועדות הדומות שפעלו בדרום אפריקה מתחילת המאה העשרים ועד שלהי שנות העשרים שלה. לוועדות האלה היו כמה מאפיינים משותפים.⁶⁵ בשתי הזירות פרסמו הוועדות דו"חות או קידמו אותם: *Pauperism among the Europeans* (פורסם ב־1901-1902) במושבות ההולנדיות, ו־*The Problem of Poor Whites in South Africa* (פורסם ב־1929-1932) בדרום אפריקה.⁶⁶ בשני המקומות היה מוקד עיסוקן של הוועדות אירופים עניים ונטויותיהם השליליות כלפי עבודה, ריחוק גזעי, תקינות מינית ומוסר. הוועדות הפקיעו לצורכיהן כוח ומומחיות מנהליים, דרשו כמה שנים להשלמת מלאכתן וייצרו אלפי עמודי טקסט, שבהכנתם השתתפו עשרות מראיינים ומאות מראיינים. באיי הודו המזרחיים ההולנדיים השתמשו הוועדות בשאלונים חודרניים שעסקו באקטים מיניים, בילדים בלתי חוקיים ובסדרים ביתיים. השאלונים

64 אלו דוגמאות טובות לתופעות הקטגוריזציה שאינן הקינג מכנה 'נומינליזם דינמי' או 'אפקט הלולאה'.

65 דנתי בהשוואות בין פוליטיקות קולוניאליות בפרסומים אחרים, ועל כן לא אפתח את הדיון הזה כאן. בחמש עשרה השנים האחרונות עשיתי שימוש נרחב בדו"חות הוועדה לבדיקת עוני באיי הודו המזרחיים ההולנדיים מ־1902, וגם בפרשנויות לדו"חות אלו, ובדו"חות ועדות החקירה שקדמו לה בכתבתי על הבניית קטגוריות גזעיות קולוניאליות. דיון השוואתי בוועדת קרנגי הדרום אפריקנית ובוועדות החקירה שקדמו לה ייכלל בספרי הבא, *Along The Archival Grain* [ראו הערת המערכת להערת שוליים 2]. לדיון כללי יותר בפוליטיקה של ההשוואה ראו הרצאתי 'Tense and Tender Ties: American History meets Postcolonial Studies' שהרצאתי באפריל 2000 לפני ארגון ההיסטוריונים האמריקנים [Organization of American Historians]; וכן ראו דיוני בהרצאת האורח שנשאתי ביולי 2000 באדלייד, אוסטרליה, לפני האגודה ההיסטורית האוסטרלית [Australian Historical Association], שכותרתה 'Beyond Comparison: Colonial Statecraft and the Racial Politics of Commensurability'.

66 חוקרי קולוניאליזם עשויים לנפק שלל דוגמאות אחרות. לדיון בלתי שגרתי בוועדה קולוניאלית בהיותה תצורה פרטיקולרית של ידע רשמי, במקרה זה – בהקשר לנציבות הדרום אפריקנית לענייני ילידים – ראו Adam Ashforth, *The Politics of Official Discourse in Twentieth-Century South Africa* (Oxford: Clarendon Press, 1990). כמו כן, ראו ההפניה להוסקן [Husken] בהערת שוליים 62, על עבודתו העוסקת בדעיכתה של הוועדה לענייני רווחה בג'אווה.

האלה עוררו את חמתם של מאות נתינים אירופים קולוניאליים נזעמים, והם גינו את הממשלה המקומית וכינו אותה 'ממשלה אינקוויזיטורית'. בשתי הזירות האלה היו הוועדות מאגרים של חרדות קולוניאליות – בהציגן עדויות מטרידות לחוסר הביטחון בכל הקשור לזכויות היתר של הלבנים, לעמימות הכרוכה בשייכות לקטגוריה הפריבילגית של 'האירופים', או לבעייתיות הכרוכה בכינונה של מערכת רווחה ציבורית המושתתת על גזע בלבד. הוועדות היו מוטרדות מהעלייה במספרם של הלבנים העניים, אך מה שטרד את מנוחתן, למעשה, היה דבר אחר. כפי שצוין בדו"ח ועדת קרנגי [Carnegie], 'שכנות ל [...] מגוריהם' של 'לא אירופים' נטתה להביא ליצירת מגע בין ילידים ללבנים, 'הולידה נישואי תערובת', החלישה את קווי החלוקה הגזעיים ועודדה 'שוויון חברתי'.⁶⁷

אפשר לבחון את הוועדות האלה, ואף נכון לעשות זאת, בשל התוכן האתנוגרפי יוצא הדופן שנכלל בהן, אך גם בשל התכנים הנובעים מצורתן המסוימת. ראשית, כמו ועדות קולוניאליות אחרות, הוועדות האמורות הגדירו קבוצות מסוימות של אנשים וטענו שהן זקוקות להתערבותה של המדינה ולסיועה. שנית, מדובר בטקסטים של גאולה שעוצבו כדי להציע תחזיות שהתבססו על דיווחים אקראיים על מחילה ואשמה. שלישית, שתי הוועדות היו עדויות ליצירת היסטוריוגרפיה של המדינה, ובעונה אחת מונומנטים לחשיבותה של ההיסטוריה עבור מדינות בהתהוות ומדינות אימפריאליות. בתהליך כתיבת העבר ייצרו הוועדות האלה היסטוריות נרטיביות דרמטיות שהתבססו על כרונולוגיות סלקטיביות, על רגעים מעצבים ועל אירועים בעלי חשיבות מרכזית. הגדרות העוני שהן ניסחו בהווה אף הכתיבו מי יוכל להיחשב לבן בעתיד – ולפיכך להיות זכאי לסיוע מהמדינה.

בעשותן כל זאת, הוועדות כתבו, שכתבו וחיברו בפירוט רב גנאלוגיות של גזע. הוועדות האלה לא היו הראשונות מסוגן. נהפוך הוא, הן נחשבו אמינות בשל האופן שבו הן מיפו את העבר לתוך תביעת חזקה על ההווה ותחזיות לעתיד. אך הוועדות עשו יותר מכך. הן תיארו את ההיסטוריה של פרקטיקות חברתיות והראו כיצד הן הפכו לדברים ממשיים: כיצד נעשתה העלייה באבטלה ובעוני בקרב האוכלוסייה האירופית הקולוניאלית ל'בעיה' שכונתה 'עוני לבן' ויוחסו לה מאפיינים משלה. סוגיית 'העוני הלבן' הגדירה סוגים נבדלים של בני אדם מבחינה פיזיולוגית ופסיכולוגית, בני אדם שלהם דרכים מסוימות 'להתקיים בעולם' וגם הלכי רוח ייחודיים. כמו ועדות קולוניאליות אחרות, הוועדות האלה ייצרו הלכה למעשה ובאופן גורף דגמים חברתיים וקטגוריות חברתיות.

The Poor White Problem in South Africa, Report of the Carnegie Commission 67
(Stellenbosch: Pro Ecclesia Drukkerij, 1932), xx

ועדות ונתונים סטטיסטיים היו גם מאפיינים של מדינאות. שני המאפיינים האלה נוצרו במאה השמונה-עשרה, ואת תהליך התגבשותם הם חבים למדינה הליברלית של המאה התשע-עשרה.⁶⁸ שניהם היו תוצר של השקעתה של המדינה באחריות ציבורית והמחשה של השקעה זו בעת ובעונה אחת. אולם לוועדות הייתה אחריות מוסרית רבה יותר משום שהן התיימרו לבחון בביקורתיות פרקטיקות של המדינה, לחשוף טעויות ביורוקרטיות ולייצר אמתות חדשות בנוגע לפעילותה של המדינה עצמה. יתרה מכך, הוועדות שעסקו ב'לבנים עניים' היו תוצריהן ההכרחיים של טכנולוגיות 'ביו-פוליטיות'. הן לא רק קישרו יחסי הורה-ילד או אומנת-תינוק להיבטי ביטחון המדינה, הן אף תרו אחר הוכחות אתגורפריות ואחר עדויות ראייה ממשתתפים וצופים לכך שכל מעשיו של הפרט – נעילת נעליים, רביצה על מרפסות, דיבור הולנדית או מלאית, או חינוכם של ילדים להתפלל בבוקר – היו פרקטיקות שנקשרו במפורש לפיקוחה של המדינה על יכולת קיומה שלה.

ועדות ונתונים סטטיסטיים היו חלק מ'המדע המוסרי' של המאה התשע-עשרה, מדע שקודד ומנה פתולוגיות חברתיות. שנתונים סטטיסטיים השתמשו בסטיות מהממוצע כדי לזהות סטיות מהנורמה, וועדות חיברו את המספרים שעלו מהנתונים הגולמיים לסיפורים שנדלו ממקרים פרטניים לשם מדידת דרגות מוסר.⁶⁹ הוועדות נתנו תוקף לסמכותה של המדינה לקבל החלטות בנוגע לטובת הציבור והמוסר. גם הוועדות וגם הנתונים הסטטיסטיים היו כלים לכינון סמכות ודרכי פעולה, וכוחם נבע, בין היתר, מיכולתם לחזות תרחישים פוליטיים מסוכנים ולמנוע אותם.

כמו הסטטיסטיקות, הוועדות הפגינו את זכאותה של המדינה לכוח באמצעות תביעת האמת. באיי הודו המזרחיים ההולנדיים הקנתה ועדת העוני למדינה סמכות מוסרית בהמחשה את מצפונה המוסרי, את התנהלותה חסרת הפניות ואת נכונותה ומחויבותה לבחון בביקורתיות את משגיה ולתור אחר האמת 'בכל מחיר'. ואולם, כוחה היה טמון לא רק בחישוביה בדבר הדופק המוסרי של המדינה בהווה ובהשלכות של חישובים אלו על העתיד. את ההיתר שניתן לה להקדיש כספים, זמן וכוח אדם הצדיקה

68 David Loades, 'The Royal Commission', in *Power in Tudor England* (New York: St. Martin's Press, 1997), 70-82. על השימוש בסטטיסטיקות ובניין האומה, ראו Desrosieres, *The Politics of Large Numbers*, 178-209. לדיון במאה העשרים ראו William J. Breen, 'Foundations, Statistics, and State-Building', *Business History Review* 68 (1994): 451-482.

69 על כך ראו בדיון של ארג'ון אפרדוראי בייצוגים מספריים בהיסטוריה הקולוניאלית של הודו כ'מפתח לנורמליזציה של הפתולוגיה של הבדלים': Arjun Apparadurai, 'Number in the Colonial Imagination', *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota, 1996): 114-138.

הוועדה, בין היתר, ברתיעת העבר, בהזכרתו ובהנחלת כובד משאו לקוראי הדו"חות. נרטיבים היסטוריים עיצבו את הטקסטים האלה באמצעות סיפורים שהסיטו את הסיבות למצוקה ולא־שוויון הרחק מההווה, גם בשעה שהם חזרו ועמדו על משאה הכבד של המדיניות המנהלית שעיצבו קודמיהם.

ולבסוף, הוועדות היו במובהק מעין מדינות טכנולוגיות, שהיו בעת ובעונה אחת גם חלק מהמדינה וגם חיצוניות לה. יתר על כן, אף על פי שהיו תוצר של סוכני המדינה, הרכב חבריהן נשען בעקביות על אנשים שלא באו מקרבה. ועדות מסוג זה ממחישות את טענתו של טים מיטשל [Tim Mitchell] שיכולתן של מדינות מודרניות לצבור כוח נובעת בחלקה מייצירתו ומשימורו של גבול חמקמק בינן לבין החברה האזרחית.⁷⁰ אף שהנושאים המסוימים שהוועדות עסקו בהם נוצרו בידי המדינה, המחקר והכתיבה על אודותיהם נעשו לעתים קרובות בידי אנשים שלא נמנו עם עובדי הקבע של המדינה. הוועדות באיי הודו המזרחיים ההולנדיים, כמו ועדת קרנגי, האצילו סמכויות לגופי מומחים שהיו להם הכישורים לספק הערכות בתחומי מוסר (מומחי דת), סטייה מהנורמה (עורכי דין, מחנכים) ותחלואה (רופאים), מומחים שהמדינה העניקה להם פתחון פה וסמכות ציבורית לזמן קצוב ובתחום מסוים. הם גילמו את הדרכים שבהן יישמה המדינה את 'הרצון לעוצמה' [the will to power] באמצעות הישענות על מומחים 'חיצוניים' שנקראו לאשרר את יכולתה של המדינה לייצג את האינטרס הציבורי ואת מחויבותה לטובת הציבור.

פיתויים ארכיוניים וסודות מדינה

ארכיונאים הם הראשונים שיוודו שכדי להבין את הארכיון יש להבין את המוסדות שהוא משרת. נושאי חיפוש מוצלבים, המקורות שנעשו בהם שכתובים, הציטוטים המובאים – כל אלו לא רק מלמדים אותנו על תהליכי קבלת החלטות, אלא אף חושפים לפנינו כיצד נכתבו היסטוריות קולוניאליות ונוצרו מחדש. מידע שאינו במקומו מדגיש אילו קטגוריות חשובות, אילו מהן שימשו בעבר ביטוי לשכל ישר, אולם עם הזמן הלכו ואיבדו ממעמדן. ולא פחות מכך, הם מספקים מפות דרכים לחרדות מסוימות שקשה לזהותן באופני ביטוי אחרים.

הוועדה היא דגם אחד של מוסכמה ארכיונית, 'סודות מדינה' הם סוג אחר. מדינות סוחרות בייצור סודות ובהפצתם הסלקטיבית. במובן זה התגלה שהמדינה הקולוניאלית

70 בנושא זה ראוי דיונו של גרמשי [Gramsci] ב'המדינה וחברה אזרחית': Quintin Horace and Geoffrey Smith (eds.), *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (London: Lawrence and Wishart, 1972), 257-264; וכמו כן ראו Timothy Mitchell, 'The Limits of the State', *American Political Review* 85 (1991): 77-96

ההולנדית הייתה מוכשרת מאוד במלאכתה.⁷¹ כפי שציין ובר [Weber], רעיון ה'סוד רשמי' הוא המצאה של בירווקרטיה, והוא שימש אותה כדי להגן על עצמה 'הגנה קנאית'. הסיווגים 'סודי', 'סודי ביותר' ו'חסוי' היו יותר מפיקציות של מניעת כניסה והיעדר גישה ציבורית. הם גם לא ביטאו ברובם את העניינים הפוליטיים הבעורים שעמדו על סדר יומה של המדינה הקולוניאלית. תחת זאת, וחשוב מכך, קודים של הסתרה היו המאפיינים הפטישיסטים של המדינה עצמה. סודות מדינה ביטאו וכונו ידע מיוחס, נגיש לקוראים מיוחסים בלבד; הסודות מזכירים לקוראים באיזה ידע יש לחפוץ ומה חשוב לדעת. הדו"חות המסווגים – כמו דו"חות הוועדות שהוזכרו לעיל – כוננו, למעשה, קטגוריות שהם לא התיימרו אלא לתאר. באי הודו המזרחיים ניתן לקטגוריה של מסמכים מסווגים משקל פוליטי משמעותי, ומשקל זה הצדיק את כינונם של משטרה חשאית ושל רשתות מלשינים בשכר.

סודות רומזים לגישה מוגבלת, אולם מה שבולט יותר במקרה של הארכיונים הקולוניאליים ההולנדיים הוא שלמעשה, במסמכים שסווגו בסיווג 'סודי' (vertrouwelijk, zeer betrouwlijk, geheim, zeer geheim) לא היו ברובם המכריע סודות של ממש. אין ספק שמקצתם עסקו במשטרה החשאית ובטקטיקות צבאיות (כמו ההכנות לשינוע כוחות לשם הגנה על בעלי מטעים מפני מתקפה), אך חלק ניכר מהמסמכים עסקו בהיבטים פרוזאיים וציבוריים של החיים בקולוניה.⁷² אם אפשר לטעון כי מסמכים המתעדים אי-שקט בקרב קבצנים אירופים וחסרי בית הולנדים ברחובותיה של פֶּטֶביה היו 'סודות' בקרב קוראיהם בהולנד, הרי שתופעות אלו לא היו בגדר סוד עבור מרביתה של האוכלוסייה האירופית שהתגוררה במרכזיה העירוניים של הקולוניה.

התוכן 'המסווג' בדו"חות האלה לא היה נושאם – במקרה זה עניינם ממוצא אירופי 'טהור' וצאצאיהם בני התערובת – אלא הוויכוח בין פקידים בנוגע לדרך הטיפול בבעיה זו, הערכותיהם באשר לשורשיה ושאלת מספרם של העניים. חלק מהדיווחים היו 'מסווגים' בשל אי-הסכמה בין פקידים בשאלה אם מספרם של בני התערובת שהיו שרויים במצוקה היה רק עשרים ותשעה או, לחילופין, עשרות אלפים.⁷³ בקצרה,

71 גאורג זימל כתב כי 'התפתחותה ההיסטורית של חברה מתאפיינת במידה רבה בכך שדבר שהיה קודם לכן מוצהר עוטה עתה חסות של חשאיות; ולהיפך, מה שהיה סודי שוב אינו זקוק להסתרה אלא חושף את עצמו': Kurt Wolf (ed.), *The Sociology of Georg Simmel* (London: Free Press, 1950), 331

72 Algemeen Riksarchief (The Hague) Ministerie van Kolonien. Geheim No. 1144/2284. From the Department of Justice to the Governor General, Batavia, 29 April 1873

73 Algemeen Riksarchief. Verball 28 March 1874, no. 47. From the Department of Justice to the Governor General

לעתים מסמכים סווגו בסיווג 'רגיש' ו'סודי' בשל היקף הבעיה שעסקו בה, ולעתים משום שבין הפקידים שררה מחלוקת בנוגע לעצם הגדרת הבעיה. אולם אולי מפתיעה מכך היא ציפיותם של חוקרי הקולוניאליזם לדלות מהמסמכים מגוון רחב של מידע מסווג. סודות מדינה אינם בהכרח אמתות חשאיות על המדינה, אלא הבטחות לסודות משותפים [promises of confidences shared]. אם סודות מדינה הם הסברים לקבלת תשומת לב רבה יותר משהם מוסכמות של הסתרה, אזי השאלות כיצד יוצרו סודות מדינה, או מה נחשב סוד בעת אחת ולא באחרת עשויות לשמש מדד לתנאים המשתנים להגדרת 'שכל ישר', וגם לשינויים ברציונליות הפוליטית. כפי שמרק ונטרסקה [Marc Ventresca] טוען במחקר העוסק בשאלה מתי ומדוע המדינה רלוונטית, במאה השמונה-עשרה נחשב מידע סטטיסטי למקור עוצמה של המדינה, ולפיכך לא פורסם בציבור. גישה של הציבור לנתונים סטטיסטיים של המדינה נעשתה לתופעה רק במאה התשע-עשרה.⁷⁴ סודות מדינה היו רכיב בסיסי בארכיון הקולוניאלי, רכיב שהצביע על אופני ייצורן של פיקציות גישה, שהתאפיינו הן בתוכנן הן בצורותיהן.

ארכיונים קולוניאליים כ'מערכות של ציפיות'

אימוץ הצעתם של ג'ין וג'ון קומרוף [Jean and John Comaroff] 'ליצור ארכיונים קולוניאליים חדשים משלנו' עשוי להוביל – כפי שהם הפצירו בצדק – למיקוד תשומת הלב בסוגי מקורות חדשים, וגם לגיבוש דרכים חדשות להתמודדות עם המקורות הקיימים כעת ולפיתוח אופני קריאה שטרם התנסינו בהם.⁷⁵ המעבר מפרויקט המתמקד בדליית מידע לפרויקט בעל אופי אתנוגרפי יותר מחייב אימוץ דרכים חדשות לקריאת הארכיונים – הן לאורך 'קווי השבר' שלהם הן 'נגד הזרם'. דה סרטו הגדיר את מדע ההיסטוריה – חלוקה מחדש במרחב, פעולה של הפיכת משהו אחד לדבר־מה אחר. הוא מזהיר אותנו כי עבודתנו ההיסטורית בארכיונים חייבת להיות יותר מ'אימוצן של מערכות סיווג קודמות', וכי עלינו להתנתק מהאילווצים הנובעים מ'סדרה H בארכיון הלאומי [National Archives]' ולהחליפם ב'קודים חדשים של הכרה' וב'מערכות של ציפיות' שלנו עצמנו.⁷⁶ בעבור חוקרי הקולוניאליזם, 'קודי הכרה' ו'מערכות של ציפיות'

Marc Ventresca, When States Count: Institutional and Political Dynamics in Modern Census Establishment, 1800-1993, Ph.D dissertation, Stanford University (1995), 50

Jean and John Comaroff, *Ethnology and the Historical Imagination* (Boulder: Westview Press, 1992)

De Certeau, 'The Historiographic Operation', 107

הם הליכה של מה שעדיין דרוש לנו ללמוד על הפוליטיקה הקולוניאלית. היקפם הגלובלי והחזון הרחב שאימצו משטרים קולוניאליים, אף אם באופן בלתי אחיד, מלמדים כי רגישות אתנוגרפית ולא עיסוק בכריית מידע עשויה להתאים יותר לבחינת דרכי עיצובם של עמים, אימפריות ומשטרים ממוגזעים – לא בדרכים המציגות לראווה ידע הבטוח בעצמו, אלא בדרכים טורדות מנוחה ומעוררות תקווה.

תרגום: בן זרחי